

Krúdy Gyula: A tiszaezlári Solymosi Eszter

1. 1931. március 1-től százegy folytatásban közölte a *Magyarország* című napilap A tiszaezlári Solymosi Esztert. Utána még két évet élt Krúdy. A hatszáz oldalas regény sem életében, sem halála után negyvenkét évig nem jelent meg könyv alakban. Az ideai könyvhétre adta ki a Magvető.

2. Krúdy, talán legnagyobb prózaírónk, ritkán írt hibátlan nagyregényt. A *Solymosi Eszter* sem makulátlan remekmű. Az újság-folytatásokban görődülő nagyepika minden szükségképpen terhét magával cipeli: hosszabb a kelleténél, szerkezete megbillen, sok az elvarratlan eseményszál. Az epizódok, izés betétek, remek mellékfigurák — mint Krúdynál oly gyakran — szétvetik az eseménymenet rendjét, önálló életre kelnek.

Túlírt, pongyola regény, az esztétikai szabályzat szerint. Mégis megkockáztatjuk: ha nem magyarul írják, régióli alapkönyv a XX. századi világirodalomban.

3. „Van-e még megírható történet? Ha nem magadról akarsz írni...”: a modern regényirodalom évtizedek óta ezzel a kérdéssel csatázik. Mindig akad még megírható történet. Minden újonnan megírt regénytörténet egyszerre szól magunkról és másokról. De önéletrajzias és általánosítás arányát a történetben megtalálni mind nehezebb. Innen a *non fiction*, a „tényregény” változatainak hódítása az újabb világirodalomban. A regényíró szükségét érzi, hogy képzeletét valamilyen egzakt ténymennyiség lobbantsa fel. Ez a dokumentáció igen gyakran nevezetes bűnperek anyaga. Ha a bűnpert tárgya, oka, szereplőgárdája túlmutat önmagán, akkor a tényregényíró dörzsölheti a tenyerét: látszatra bűnügyi krónikás, igazából egy réteg, osztály, társadalom, világ elé tart regénytükröt.

Gondolnánk, ezt a módszert a hatvanas évek szovjet és amerikai regényírói fedezték fel. Elfelejtett magyar regényében Krúdy — nem szégyenes képzeletű író — a *non fiction* tanítómesterének bizonyul.

4. A tiszaezlári vérvád, a rákövetkező per nemcsak országos ügy volt: néhány évre egész Európa odafigyelt. Hogy lappangó faji előítélet, évszázados babonaörökség, hivatali mulasztás, hivatali család, sok egyéb okából rituális gyilkossággal vádolnak meg másfél tucat köldusszegény, falusi zsidó, Magyarország északkeleti szegélyén, a Felső-Tisza nyomorult községében: ez még nem világszenzáció. Világszenzációvá a véletlen eset tere és ideje fokozta. A magyarországi vérvád évekkal a Dreyfuss-per, azaz a Nyugat-Európán is átöprő antiszemita hullám előtt hangzott fel. A nyers, végleges oroszországi pogromok előtt, közben és után. A Ferenc Józsefi „boldog békeidők” delelőjén, az osztrák-magyar liberalizmus fénykorában, a hivatalos antiszemitizmustól fertőzetlen monarchiában. Míg nem a tiszaezlári parasztszolgáló, Solymosi Eszter elindult, hogy gazdasszonyának a házfestéshez a boltban kék és fekete festéket vegyen. Délelőtt indult el, bevásárolt, sosem érkezett haza, többé nem látta senki. A Tiszába esett, vagy cselédánatában a Tiszába ölte magát.

Akkor nem így ítélték meg. Napokkal az eltűnés után Tiszaezlárt és a tágabb nyírségi világot átjárta a vérvád: Solymosi Esztert a zsidók a templomba tereltek, nyakát megmetszették, vérét edénybe felfogták, így áldoztak vallásuknak. Hosszú vizsgálat, még hosszabb vizsgálati fogság következtet a vádlottakra, hat hétig tartott a tárgyalás. A felmentő ítélet igazságát másfél évvel Solymosi Eszter eltűnte után mondta ki a nyíregyházi törvényszék.

5. Tiszaezlár, a „nagy per” nemcsak a váratlanul feltört, féktelen antiszemitizmus okából lett esemény a magyar és európai történelemben. Azért is, mert már a nyomozati szakaszban kiütközött a vád és a rákövetkező per művi kiterveltsége. Otromba tervezés volt, a tervezők szakszerűtlen munkát végeztek, bele is buktak, de tény, hogy kétszeresen is

konstruáltak. Hamis koronatanút teremtettek, az apját, ismerőseit hidegvérrel megvádoló, származását, vallását megtagadó, nevezetesen Scharf Móricot. És amikor a Tisza kivetette Solymosi Eszter tetemét, mérszetenl nyakkal, a konstruktorok megalkották a zsidók által kieserült holttestet, a „hullaúsztatás” rémhistóriáját.

6. Liberális történetfilozófia, liberális állampolitika uralkodott akkor a monarchia magyar felében: a tiszaezlári vérvádnak hatalmas ellenzéke támadt. A leghangosabb ellenzők egyike, Eötvös Károly lett a megvádolt zsidók fővédője, tevékeny és eredményes ügyvédje. Huszonegy évvel később megírta beszámolóját, *A nagy per*. Amit a tiszaezlári vérvád történetéről tárgyyszerűen tudunk, Eötvös művéből tudjuk.

7. Most, Krúdy regényének birtokában, tanulságos a két könyvet párhuzamosan olvasni. Eötvös hiteles szemtanú, szakszerű jogász, szabatos időrendben haladó elbeszélő. Krúdy kedve szerint használja-idezi a periratokat, elhagy és kiemel, tündöklő képzeletével felfokozza a vád és a per minden elemét. Ha megbízható krónikára vágyunk, Eötvöst kell elolvasnunk. Ha azonban tényelemekre épült regényt kívánunk: Krúdy vetélytárs nélkül áll, s nemcsak Eötvös Károllyal szemben.

8. Kegyetlenül hideg és játékosan ironikus, dermesztő és költői Krúdy látomása a tiszaezlári szegényről és a szegényt keretező világról. És milyen nehéz elemeire bontani ezt a varázst.

Mint minden jelentős „tényregényíró”, Krúdy is fikcióval keveri a dokumentumokat. De nem ismerünk „tényregényt”, amelyben valóság és képzelet, nyersdokumentum és líra ennyire átjárna, áthasonítaná egymást.

Krúdy a megtörtént tények felől is sokat, rengeteget tud a tiszaezlári vérvádról és a peréről. De ezt a tudását mintha csak tartalékolná. Regényírói tehetségmódszere a megtörtént események minden mozzanatát azonnal stillálja, képzelettel toldja meg, önmaga fölé emeli. Gyanítható, az eltulzások, megtoldások többsége merő fantázia. Ez a szárnyaló képzelet azonban szigorúan azt szolgálja, hogy — a műfaj és a módszer mintatermékeként — eleven élellet gazdagítsa és mélyítse az adott dokumentumokat. Hogy egy különleges rémtörténetet különlegességeivel együtt, különlegességeit megőrizve általánosítsa.

9. Eötvös sem Budapestről figyelte Tiszaezlárt. Mint gyakorló jogász, politikus, író hatalmas tapasztalati anyaggal érkezett Szabolcsba. Mégis úgy, mintha a központból ereszkedne alá a végekre, az-anyaországból a gyarmatokra. Felvilágosult bölcsként felülről nézett körül, derűs fölénytel és megvetéssel mondott véleményt.

Krúdy bentlakó. Akkor is, ha a nagy per idején még csak az első elemibe járt. Az őshonos elemi tudásával ismeri ennek a nyírségi világnak az év- és napszakait, az éghajlat és a megyei közigaz-

gatás szerkezetét, a homokrecsegést és a sárcuppogást, a tiszai tutajosok munkarendjét és étkezési szokásait. A hetvenhetedik mellékfigurai családját, vagyoni állapotát, szerelmi természetét is ismeri, tudja, hogy Mikecz-Puczér Jóska megyei zughírlapíró hányadiki pohár után váloga fokosát a mennyezetgerendába.

A mai regényírókhoz mérve Krúdy lenyűgözően sokat, mindent tud arról a világról, amelyről ír. Tudását célirányosan közvetíti és adagolja: minden a vérvád és a szegényper felé mutat.

10. Krúdy kevesebb gondot fordít a vérvád — s általában az antiszemitizmus — felvilágosult észszel ellentétes tételeinek cáfolására, mint Eötvös. Amikor regényét írta — a harmincas évek legelején —, a nyílt antiszemitizmus (már és még) nem volt napirenden Magyarország újkori történetében. Ezért Krúdy nem a zsidógyűlölet honi téziseit vizsgálja, hanem honi talaját. Szabolcs vármegyét, ahonnan Budapest majdnem olyan messze van, mint Amerika. A kalódó, züllő, semmibe néző honorácior-nemessége, a mértékadókat, akik Eötvös Károly védőakciójában a nemzetközi zsidótöréssel függő, a kölcsönt adó Rotschild-bankházakra figyelő Tisza Kálmán ijedelmet fedezik fel. Eötvös fejezeteken át részletezi a vizsgálat meg nem engedett vallatási módszereit. Krúdy átfut a kínzásokon, őt nem a vallatási módszerek, hanem a vallatok érdeklik. A félbeszakadt sorsú, homokba és sárba zárt országgyűlési képviselők, vizsgálóbírók, esendbízatosok, törvénytörő írnokok életútja, gondolkodásmódja, tevékenysége. Eötvös könyvből tudatlan, szakszerűtlen, szadista hivatali közegek lépnek elénk, a jogszolgáltatás alkalmatlan szolgái. Krúdy regényéből: elrekedt életű árnyékemberek, akiknek Tiszaezlár a végső alkalom, hogy még egyszer neki-ruhaszkodjanak.

Krúdy ironiájának tündérfényében sem mondható, hogy az ő ítélete az elnézőbb.

11. Eötvös Károly 1904-ben megírta a könyvét, s úgy gondolta, nemcsak a maga dolgát végezte el, az ügyet is likvidálta. Az Európához tartozó Magyarországon antiszemitizmus volt, de — nem utolsósorban *A nagy per* hatására — többé nem lesz. Krúdy kevesebb liberális államfilozófust olvasott, de közelebről ismerte a termótalajt: ironizált, gyanakodott, nem jóslott optimistán, nem tévedett. 1943-ban új kiadásban adták ki Bary József, a vérvádszimatoló néhai vizsgálóbíró röpiratát: s nem akármilyen költő verselt Solymosi Eszter vévéről.

12. Krúdy Gyula régi-új könyve — hosszadalmasságával, bicegő szerkezetével, alanekdotikus kitéréivel együtt — a magyar epika legmagasabb vonulatába tartozik. A műfajjal Krúdy megelőzte korát. A világhírrel lekésve ithoni, lehetséges folytatóit emlékezteti.

Sükösd Mihály

Ülést tartott az Országos Oktatási Tanács

Az Országos Oktatási Tanács dr. Polinszky Károly oktatási miniszter elnökletével pénteken ülést tartott. A tanács megtárgyalta és elfogadta a KISZ Központi Bizottságának és az Országos Oktatási Tanács titkárságának a fizikai dolgozók gyermekeinek egyetemi, főiskolai ta-

nulmányokra előkészítő tanfolyamait segítő állami és társadalmi akciók továbbfejlesztéséről szóló előterjesztését. Elemezte az elmúlt években szerzett akciók eredményeit és hiányosságait. Javaslatot tett az országos hatáskörű szerveknek és minisztériumoknak a továbbfejlesztéssel kapcsolatos feladatokra.

KULTURÁLIS HÍREK

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÓ-TÁBOR nyílt pénteken Nyírmihálydiban. A Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyei rajztanárok e hagyományos programjában a két megye 30 tanára, amatőr festője részesül továbbképzésben.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY születésének 175. és halálának 120. évfordulója alkalmából pénteken Kápolnásnyéken ünnepséget rendeztek a költő emlékmúzeumában. A megemlékezésen Czine Mihály irodalomtörténész mondott beszédet.